

AHMED RIZÂ EFENDİ VE ESERLERİ

Süleyman Nuri YAĞCI*

Hayatı

Ahmed Rızâ'nın hayatına dair bilgiler, onun ulaşılabilen tek eseri olan “*Manzûme-i Sivastopol*” adlı eserinden çıkarımlar yaparak elde edilmiş olan mâlûmâtlardır. Müellifin 1286/1869 senesinde tamamlamış olduğu eserde kendisi ile alakalı olarak söylemiş olduğu “*Yaşum dahi hesâbı oldu pencâh*”¹ mısraından eseri kaleme aldığı sırada elli yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle müellifin doğum tarihinin 1234/1819 olduğu tahmini olarak söylenebilir. Gazel ve kasidelerinde “Rızâ” mahlasını kullanan müellifin “*Rızâ Ahmed olup nâmum fenâda*”² mısraından hareketle adının “Ahmed Rızâ” olduğu ve “*Dahi ez-cümle bu efkâr Trabzonî Rızâyâyı*”³ mısraından Trabzonlu olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

“*Erişdi ma'nevî kuddusiyân-ı ruhânî Gavs-ı a'zam*”⁴ mısraından Ahmed Rızâ'nın o dönem Trabzon civarında yaygın olan Kâdiri tarikatına mensup olduğu ileri sürülmüştür.⁵ Müellifin “*Münâcaat-ı İlahî*” manzûmesinde geçen; “*Habîbin Mustafanın ümmetiyim*”, “*Hanefî mezhebim sünni seniyyim*”⁶ mısralarından Henefî mezhebine mensup, sünni bir müslüman olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed Rızâ'nın ticaret ile uğraştığı, bir takım alış-veriş işleri maksadıyla Gözleve'ye gittiği, savaşın gidişatını merak ettiği için ticarî işleri bırakarak iki ay Osmanlı ordusu ve Rus ordusu arasında yapılan mücadeleyi gözlemlediği “*Muharebe-yi Sivastopol*” manzûmesinde geçen; “*Bulundum orada ben de Rızâyî, Vesîle eyleyip ahz u i'tâyî, Merak ettim bıraktım gayrı kârî, Varıp görem deyü bu kâr-zârî, Bir iki mâh orada kaldım ârâm, Gözümlü seyreyleyip hayli hengâm*”⁷ mısralarından anlaşılmaktadır.⁸ Murat Yüksel bir araştırma sırasında Trabzon şehir mezarlığında 1310/1893 tarihli bir mezar taşında “Rızâ” mahlaslı manzûm bir kitabeye rastladığını belirterek, bu manzûmeyi yazan kişinin Ahmed Rızâ olabileceğini ileri sürmüştür.⁹ Dolayısıyla Ahmed Rızâ'nın vefatının 1893 yahut sonrasındaki bir tarihte gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olmaktadır.

* Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, suleymannuri.yagci@erdogan.edu.tr

¹ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, IUEFK Nadir Eserler, EFKND1636), 81.

² Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 83.

³ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 33.

⁴ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 7.

⁵ Murat Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri I -Osmanlı Dönemi-* (Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993), 181.

⁶ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 83.

⁷ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 61.

⁸ Ahmed Rızâ'nın hayatı hakkında bk.; Ahmed Rızâ Trabzonî, *Manzûme-i Sivastopol*, çev. Veysel Usta (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000); Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri I -Osmanlı Dönemi-*, 181-18; Hüseyin Albayrak, *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri* (İstanbul: Trabzon Belediye Kültür Yayınları, 2010), 82-84; Murat Yüksel, “Rızâ”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2007), 7/433; Münevver Hilal Onur, *Şâir Rızâ Dîvâm -İnceleme – Metin-* (İstanbul: FSM Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 7-8. (Münevver Hilal Onur, Rızâ/Rızâî mahlasını kullanan bir şâirin kaleme almış olduğu divan üzerinde yapmış olduğu adı geçen yüksek lisans tezinde, tezine konu olan divanın hangi Rızâ'ya ait olabileceği ihtimallerini sıralarken Trabzonlu Ahmed Rızâ'yı da bu kişiler arasında zikretmiştir. Fakat eser yaptığımız üzerinde yaptığımız inceleme neticesinde bizde böyle bir intibâyı oluşturacak herhangi bir karineye rastlanmamıştır.)

⁹ Yüksel, *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri I -Osmanlı Dönemi-*, 182.

Eseri

Manzûme-i Sivastopol

Trabzon’da ticaret ile meşgul olan Ahmed Rızâ’nın ticari işleri için gittiği Gözleve şehrinde Osmanlı ve Ruslar arasında 1269-1272/1853-1856 yılları arasında yapılan Kırım Savaşı’nı bir süre gözlemleyerek harbin çeşitli safhalarını, gidişatını, ordunun durumunu vs. manzûm şekilde kaleme almasıyla “*Manzûme-i Sivastopol*” adlı eser ortaya çıkmıştır. Bu eser Kırım Savaşı üzerine önemli eserlerden olan Salih Hayri’nin (ö. 1293/1877) Hayrabat yahut daha çok bilinen adıyla Kırım Zafernâmesi’nden¹⁰ sonra, bu konuda yazılmış en kapsamlı eserdir. Eserin tek nüsha halinde basılmış olan birçok taş baskısına Türkiye’deki çeşitli kütüphanelerde tarama yapılarak ulaşmak mümkündür.¹¹

Muhtevâsı: “*Manzûme-i Sivastopol*” adlı eser, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Ruslarla yapılan Kırım Savaşı’nın çeşitli bölümlerinin Ahmed Rızâ tarafından mesnevi tarzında kaleme alındığı bir gazavâtname örneğidir. Dili itibari ile oldukça sade olan, seksen dört sayfa ve toplam iki bin yüz altmış sekiz beyitten oluşan eser, ana metin arasında keleme alınmış olan birkaç manzûme hariç olmak üzere aruzun sadece “mefâilün/mefâilin/feûlün” ve “fâilâtün/fâilâtün/fâilün” şeklindeki iki kalıbyla kaleme alınmıştır.

Eser müellifin böyle bir manzûmeyi kaleme almasındaki maddi ve maneî sebeplerin neler olduğunun anlatıldığı bir giriş kısmıyla başlamakta, ardından Kırım Savaşı’nın başlamasındaki tarihsel arka planın anlatıldığı bölümle devam etmektedir. Sonrasında ise Osmanlı ve Rus ordusu arasında Kars, Kırım ve Rumeli’deki çeşitli cephelerde cereyan eden ve barış anlaşması ile son bulan Kırım Savaşı zaman sırası da göz önünde bulundurularak farklı başlıklar halinde ince ayrıntısına kadar ele alınmaktadır.

Bir muharebe sonrasında savaş alanını gezerek, dökülen kanlardan ve irinlerden dolayı oluşan çamuru asasıyla ölçmesi, müellifin gözlemlerindeki detayı göstermesi bakımından önemlidir: “*Miralay dedi ben asamı soktum, İki buçuk karış çamuru ölçtüm.*”¹² Ahmed Rızâ; “*Kamışlıktan çıkıp gördüm o nârı*”, “*Tamam yatsıya dek kıldım temâşa*”, “*Yakın var kim tamam seyrin idelim*”¹³, “*Varıp görem dedim Kerç ordusunu*”¹⁴ gibi mısralardan da anlaşılacağı üzere eserini kaleme alırken çoğu zaman Osmanlı ordusunu takip ederek savaşın yoğun olduğu bölgelerde muharebeleri bizzat yerinde gözlemlemiştir. “*Ne kanlar dökülüp evler yıkıla, Ne canlar sökülüp tenler gömüle*”, “*Buların dahi vardır ağlayanı, Bular için karalar bağlayanı*”¹⁵, “*Top seslerinden uyku girmez gözüme, Katmazam asla hilâfe sözüme*”¹⁶ gibi beyitlerle savaşın sosyal ve psikolojik boyutunu tamamen gerçeklere dayanarak gözler önüne sermiştir. Eser Hz. Hüseyin için kaleme alınmış bir mersiye ve Ahmed Rızâ’nın Cenab-ı Allah’a duâ niyâtında bulunduğu münacat kısmıyla son bulmuştur.

Müellif tarafından metnin yeknesaklığını ortadan kaldırarak okuyucuyu rahatlatmak maksadı ile birkaç yerde kaside, gazel ve tarih manzûmeleri ile kesilen ana metnin ayrı başlıklar altındaki yirmi bölümü ile sayfa aralıkları sırasıyla; “*Devletlerin İttifâkı* (s. 3-5), *Muharebe-i Şevketil* (s. 5-8), *Muharebe-i Arpaçay* (s. 8-11), *Muharebe-i Kars* (s. 11-12), *Muharebe-i Ardahan* (s. 12-14), *Muharebe-i Sinop*

¹⁰ Salih Hayri, *Kırım Zafernâmesi: Hayrabat*, haz. Necat Birinci (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988).

¹¹ Bazıları için bk.; İstanbul Büyükşehir Kütüphanesi, Yer nr. 811.32, Demirbaş nr. MC_Osm_O.00130/01 - Yer nr. 811,32, Demirbaş nr. MC_Osm_O.00895; Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Yer nr. 43028 NE, Demirbaş nr. 0163949 - Yer nr. 8537 SÖ, Demirbaş nr. 0116557; Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Yer nr. Türkoloji 86823 V.1 C.1, Demirbaş nr. DTC086823 - Yer nr. Nadir 2167 V.1 C.1, Demirbaş nr. DTC170354; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yer nr. 63-5772, Demirbaş nr. EFKND1636.

¹² Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 63.

¹³ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 61.

¹⁴ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 76.

¹⁵ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 62.

¹⁶ Rızâî, Ahmed Rızâ, *Manzûme-i Sivastopol*, 55.

(s. 14-22), *Muharebe-i Çatana* (s. 22-26), *Muharebe-i Kalafat* (s. 26-30), *Donanmaların Karadeniz'e Çıkışları* (s. 30-31), *Muharebe-i Macun-Sakça ve Tulça* (s. 31-36), *Muharebe-i Kara Fatma* (s. 36-38), *Muharebe-i Silistre ve Yergök* (s. 38-44), *Gözleve-Elmalu-Balıklava ve Sivastopol* (s. 44-52), *Muharebe-i Gözleve* (s. 52-54), *Muharebe-i Sivastopol* (s. 55-56), *Muharebe-i Kerc* (s. 56-58), *Muharebe-i Sivastopol* (s. 58-67), *Muharebe-i Uzreket* (s. 67-70), *Muharebe-i Kars* (s. 70-78), *Vukü'-i Musâlaha* (s. 78-80)" şeklindedir.¹⁷

Resim 1: Eserin EFKND1636 demirbaş nolu nüshasının ilk iki sayfası

Kaynakça

- Ahmed Rızâ Trabzonî. *Manzûme-i Sivastopol*. çev. Veysel Usta. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Albayrak, Hüseyin. *Trabzonlu Divan Edebiyatı Şairleri*. İstanbul: Trabzon Belediye Kültür Yayınları, 2010, 82-84.
- Aynur, Hatice. "Edebiyat ve Tarih Metni Olarak Trabzonlu Ahmed Rızâ'nın Manzûme-i Sivastopol'u". *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyum Bildirileri*. haz. Kenan İnan ve Yücel Dursun. 93-103. Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2006.
- Birinci, Necat. "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol". *Kubbealtı Akademî Mecmuası* 13 (1984): 39-42.

¹⁷ Manzûme-i Sivastopol adlı eser hakkında detaylı bilgi için bk.; Necat Birinci, "1853-1856 Kırım Savaşını Anlatan Bir Eser: Manzûme-i Sivastopol", *Kubbealtı Akademî Mecmuası* 13 (1984): 39-42; Hatice Aynur, "Edebiyat ve Tarih Metni Olarak Trabzonlu Ahmed Rızâ'nın Manzûme-i Sivastopol'u", *Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XVII. Sempozyum Bildirileri*, haz. Kenan İnan ve Yücel Dursun (Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2006), 93-103.

- Onur, Münevver Hilal. *Şâir Rızâ Dîvânı -İnceleme – Metin-*. İstanbul: FSM Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Rızâî, Ahmed Rızâ. *Manzûme-i Sivastopol*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi. IUEFK Nadir Eserler, EFKND1636.
- Salih Hayri. *Kırım Zafernâmesi: Hayrabat*. haz. Necat Birinci. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Yüksel, Murat. “Rızâ”. *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. 7:433. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2007.
- Yüksel, Murat. *Geçmişten Günümüze Trabzon Şairleri I -Osmanlı Dönemi-*. Trabzon: Yunus Dergisi Yayınları, 1993.